

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕКСТАХ

Крохмальна Г.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто деякі закономірності функціонування нелітературознавчих ТО в літературознавчих текстах. Здійснено спробу окреслити термінологічність нелітературознавчих термінів, термінів функції таких ТО у межах літературознавчого контексту, оцінити вплив образного середовища, яке виникає унаслідок актуалізації різнобічного дослідження явищ естетики у літературознавчому дискурсі.

Ключові слова: термін, літературознавчий текст, літературознавчі ТО, нелітературознавчі ТО, термінне значення, детермінологізація.

Постановка проблеми. У науці прийнято розмежовувати дві проєкції погляду на термін: сферу фіксації і сферу функціонування. Сфера функціонування термінів, як правило, обмежена рамками конкретної науки. Оскільки наука перебуває у стані розвитку, змінах, тому ці процеси і накладають відбиток на термінологію. Цих змін зазнають і терміни. А їх дефініція отримує здатність набувати додаткових значень. «Розширення сфери функціонування терміна, знання його більшою частиною носіїв мови можуть викликати розгалуження семантичної структури терміна у новій системі внаслідок нового термінологічного значення. Тобто термін використовується у новій номінативній функції, отримавши іншу денотативно-сигніфікативну зістаність, він стає двоплановим словесним знаком» [7, с. 212].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням особливостей функціонування термінів у художніх текстах займалися: Абакумова Г.О., Гордиловська Г.П., Карпова Л.В., Катиш Т.В., Мовчун Л.В., Молодід Т.К., Панаєва Є.В., Пономарів О.Д., Сікорська В.Ю., Тиха Л.Ю. та ін. Аспекти функціонування термінів у наукових текстах теж були об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних мовознавців (Деркач Т.В., Каліниченко Н.Л., Кирилук Є.П., Кияк Т.Р., Коваль А.П., Масликова О.С., Пінчук С.П., Регушевський Є.С., Циткіна А.Ф., Шаталіна О.Ф.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча аспекти функціонування термінів у текстах різних стилів і були предметом дослідження, проте питання системного аналізу особливостей функціонування термінів у літературознавчих текстах залишається недостатньо вирішеним. Цим і зумовлена актуальність розвідки, оскільки аналіз функціонування термінів у текстах є важливою проблемою, пов'язаною з широким практичним використанням результатів у сфері наукового та практичного літературознавства. Функціональний аспект при вивченні термінології має велике і самостійницьке дослідне значення, оскільки всі справжні властивості і якості терміна проявляються тільки при функціонуванні його у спеціальних текстах чи в усних формах професійного спілкування [1, с. 119].

Мета статті. Наша мета – спробувати окреслити закономірності функціонування нелітературознавчих терміноодиниць (далі – ТО) у літературознавчому тексті, сповненому образного наукового мислення. «Літературознавчий текст відзначається входженням й активним функціонуванням мовознавчих, музичних, філософських, фізичних, медичних, психологічних, мистецтвознавчих, математичних, технічних та інших термінолексем. Сполучаючись із поняттями літературознавства, ці «чужі» іншостильові лексичні одиниці метафо-

ризують текст, наповнюють його новими образами, ускладнюють розгортання думки в соціальному, естетичному тощо спрямуванні» [5, с. 72-75]. Матеріалом для цього дослідження обрано праці українського літературознавця, франкознавця, фольклориста Івана Денисюка, які увійшли до видання *Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2005.* У процесі аналізу виділяємо ряд груп ТО, які за походженням належать до терміносистем інших наук, сфер людської діяльності. У статті спробуємо окреслити термінологічність нелітературознавчих ТО у межах літературознавчого контексту, оцінити вплив образного середовища, яке виникає під впливом актуалізації різнобічного дослідження явищ естетики у літературознавчому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. ТО нелітературознавчі в естетичному середовищі літературознавчого тексту, мають інше лексичне забарвлення, перебувають в інших структурних відношеннях і не творять терміносистему в її первісній суті, а є лише співтворцями літературознавчо первісних структур. Щоправда, при цьому цілком вірогідною стає гіпотеза щодо зміни термінового значення у нелітературознавчих ТО в межах літературознавчої терміносистеми, що стає підставою для певної диференціації ТО такого типу за ступенем збереження первісного термінового значення. Візьмемо до уваги літературознавчий контекст наукової мови і контекст образної мови, їх вплив на функціонування нелітературознавчих ТО.

У літературознавчих текстах Івана Денисюка часто зустрічаємо ТО «інкрустація» (Інкрустацією називають прикрашання дерев'яних виробів візними і вклеєними в поверхню рисунками та орнаментами з тонких листочків різноколірної фанери, металу, пластмаси тощо) [6, Т. 4, с. 31] у генетичному та поетикальному контексті втрачає термінне, але зберігає лексичне значення. Її функція – створення образного сприймання при формуванні положень літературознавчого аналізу. («Це – есе з біографічно-мемуарним елементом та з прикметами романтично-величального стилю з інкрустацією іронічно-сатиричних моментів» [2, Кн. 1, с. 96-97].

ТО «амплітуда» (Найбільше відхилення тіла, що коливається, від положення рівноваги; розмах коливань.) [5, Т. 1, с. 40] – фізичний термін детермінологізується під впливом генетичного і поетикального контексту. Вчений використовує лексичне значення і такий незвичний контекст первісно нелітературознавчого ТО створює окрему увагу до наукового літературознавчого вислову. Хоч первісна термінність вже не функціонує, але читач сприймає таке слововживання крізь призму саме питомої

термінологічності. Такий ефект надає вислову точності виміру, характеру влучності і строгості, певної прискіпливої достовірності і науковості нелітературознавчого, а природничого безликого (зате дуже об'єктивного!) підходу до оцінки літературознавчого явища («І. Франко не лише розширив **амплітуду** викладових форм, але й дав цілу галерею барвистих та колоритних типів оповідачів» [3, с. 123].

ТО «**аккумулятор**» (Прилад для нагромадження електричної енергії з метою дальшого її використання) [6, Т. 1, с. 31] у детермінологізованому стані функціонує в образному генологічному контексті з власним лексичним значенням, яке переходить у літературознавчу терміносистему як компонент метафори («*Це* (йде мова про жанр – Г.К.) *своєрідний аккумулятор художнього досвіду, одиниця класифікації літературних творів за певними характерними для них сталими структурними ознаками*» [2, Кн. 1, с. 16].

Детермінологізація ТО «**оптика**» (1. Розділ фізики, що вивчає світло, його властивості та закони. 2. Прилади, інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла) [6, Т. 5, с. 731] і перехід словоодиниці в образний контекст створює метафоричний образ мислення-сприймання літературознавчого явища. Такий підхід дає можливість творення адекватного сприймання естетичних явищ з не меншою насолодою відчуття прекрасного, аніж досягнення власне художнього тексту («*Уже в «Каменярх» знайшов поет засіб фокусувати промені життєвої правди через оптику алегорії й символу*» [3, с. 90].

ТО «**інгаляція**» (Лікування верхніх дихальних шляхів вдиханням лікарських речовин (у вигляді пари, газів, розпиленних рідин)) [6, Т. 4, с. 25] функціонує детермінологізовано у контексті образної мови і спостереження за розвитком національного літературного процесу з метою створення уявного образу для кращого пояснення явища («*Для свого розвитку вона (національна література – Г.К.) потребує інгаляції освіжуючих впливів при збереженні національних традицій*» [3, с. 364].

Детермінологізовані нелітературознавчі ТО у літературознавчих текстах Івана Денисюка втрачають термінне, але при цьому зберігають лексичне значення. Під впливом біографічного, генологічного та поетикального контексту, контексту спостереження за розвитком національного літературного процесу такі словоодиниці функціонують при формулюванні положень літературознавчого аналізу у межах створення образного сприймання явищ (переважно як компоненти метафоричних висловів).

У літературознавчих текстах Івана Денисюка є нелітературознавчі ТО, які втрачають первісне термінне значення лише частково. Наприклад, ТО «**пульс**» (Поштовхоподібні коливання стінок кровоносних судин, спричинені викиданням крові з серця при кожному його скороченні. 2 перен. Ритм, темп чого-небудь.) [6, Т. 8, с. 387] функціонує із частковою втратою термінного значення у контексті образної мови як компонент метафори зі складеною ТО («*Цей поет, надзвичайно чулий до пульсу літературного процесу своєї доби, помічає, як 1905 рік розворушив його народ, як той народ ставить цілий шерег нових питань, як «створюється величезний попит на ідеологічні вартості*» [2, Кн. 1, с. 207]. Іван Денисюк вдається до створення образної картини з допомогою медичної ТО, яка функціонує із частковою втратою термінного значення і є своєрідним поштовхом до сприймання естетики і поетики образу літературознавчого наукового аналізу («*Прислухайтесь до притаєного*

пульсу тексту цих творів, до ритміки їх мови, і ви почуєте, як, наче у морській мушлі шум хвиль, зашемерять верховіття смерек і задзвонять розпінені потоки, що стрімголов летять у провалля у вузькій дикій ущелині десь між Рунгом і Магурою» [2, Кн. 1, с. 320].

Нелітературознавчі ТО частково втрачають первісне термінне значення (адже уже називають не первинне поняття, а лише натяк на нього). Значення ТО такого типу переходить у літературознавчу терміносистему, оскільки функціонує уже як образне пояснення літературного явища. Важко встановити межу між повною і частковою детермінологізацією, оскільки відчутним є брак поняттєвого інструменту. ТО із частковою втратою термінного значення як правило мають більш образну актуалізацію, зазнають більшого впливу образної мови. При цьому спостерігаємо цікавий парадокс – образна мова стає саме тим чинником, який і зберігає частину термінного значення. Таке явище, припустимо, зумовлене безмежністю уяви образного контексту, який і дає простір для збереження частково термінного значення. Вчений інтуїтивно користується таким ефектом, оскільки науковий текст здобуває і логічну стрункість, і образну варіантність водночас. Такий спосіб творення викладу наукового дослідження дає практично необмежені можливості для творчого літературознавчого пошуку.

Іван Денисюк для увиразнення своїх літературознавчих суджень також використовував терміни інших наук у їх первісному термінологічному значенні. Наприклад, ТО «**архітектура**» (Мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будов; будівельне мистецтво) [6, Т. 1, с. 65] – термінна функція хоч і зазнає впливу літературознавчого термінного поля (генологічний, біографічний впливи, спостереження за літературним процесом і оцінка явища у ситуації естетичного літературознавчого фактажу – Параска Харюк «*пам'ятає Франка*»), проте функціонально первісне за походженням термінне значення нелітературознавчого ТО у праці І. Денисюка часто – незмінне («*Ще в Коломийському музеї нам парадильно оглянути хату Параски Харюк – тип старовинної гуцульської архітектури*» [3, с. 357-358].

ТО «**конституція**» (Основний закон держави, що визначає суспільний і державний лад, виборчу систему, принципи організації та діяльності державних органів, основні права й обов'язки громадян) [6, Т. 4, с. 266] незважаючи на вплив образної мови не втрачає термінного значення, більше того, ТО перебуває в певній ситуації контрасту щодо образів та поетикальних ТО, що створює ще більш чітке розуміння такої функції («**Конституція** порівнюється до поганої крамарської хустки, що пускає фарбу й брукає пальці – алегорія облуди й фальшу» [3, с. 92].

Отже, у літературознавчих текстах Івана Денисюка частина нелітературознавчих ТО функціонує без змін лексичного і термінного значень у контексті аналізу літературознавчого явища. Причина такого типу функціонування – у потребі актуалізації саме первісного термінного значення, яке, як правило, має безпосередню доцільність для слововживання у науковому тексті.

При аналізі наукового доробку вченого помічено, що деякі ТО мають приклади функціонування із втратою термінного значення, і без такої втрати. ТО «**скульптура**» (Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну або рельєфну форму і виконуються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів

(каменю, металу, дерева, глини і т. ін.). 2. Твір цього виду мистецтва (статуя, бюст, барельєф і т. ін.) [6, Т. 9, с. 332] детермінологізується під впливом образного контексту, при цьому зберігає лексичне значення. Її функція – створення образного метафоричного наповнення наукового спостереження у контексті дослідження поетики образу героя новели Стефаніка «Селянин сидить у вагоні, зігнувшись, сховавши голову в писану тайстру (торбу). Тайстра наповнюється слізьми, що безупинно пливають з очей батька. Яка природна і водночас символічна скульптура людського горя!» [2, Кн. 1, с. 108], або ж легкий натяк на деталь, що створює образну характеристику виконавської майстерності Леоніли Міщенко у «театралізованій акції»: «Суворо оцудливими, «скульптурними» жестами, нюансами інтонацій створила психологічно багатий образ глибокої, велегранної жіночої душі з її затамованою трагедією, з довго стлумлюваними пристрастями, які нарешті вибухають» [2, Кн. 1, с. 445]. Хоч є і випадки прямого, недетермінологізованого функціонування цієї лексеми («Попід стінами на коридорах стояли гіпсові скульптури античних богинь і богів» [2, Кн. 1, с. 366]).

ТО «акорд» (Гармонійне поєднання кількох музичних звуків або голосів.) [6, Т. 1, с. 27] функціонує детермінологізовано у генологічному контексті («Теоретики та практики цього жанру спостерігали ударну силу початкового і заключного акорду у ньому» [2, Кн. 1, с. 49]; у формі порівняння під впливом образної мови («Цей образ автора, ця наскрізна морально-етична і психологічна проблема духовного гарту нової людини об'єднує в гармонійне ціле різноманітні чотири цикли, чотири своєрідні акорди Лесиної книги пісень» [2, Кн. 1, с. 332]). Є приклади функціонування ТО без втрати термінового значення («Тут не затихали палкі дискусії в домі Косачів, лунали акорди фортепіанної музики, зринали пісні» [3, с. 338]).

Паралельне функціонування у межах наукового матеріалу ТО з різним щодо контексту терміним значенням дає підстави для припущення щодо відображення у наведених прикладах певного процесу адаптації нелітературознавчих ТО до літературознавчої терміносистеми. Очевидно, І.Денисюк на власний розсуд (за потреби) використовує функціональну здатність ТО до збереження чи до втрати термінового значення.

У літературознавчих текстах вченого є випадки переходу ТО інших наук у літературознавчу терміносистему. Наприклад, ТО «акварель» (Клейові фарби, що розводяться водою. 2. Картина, малюнок, виконані такими фарбами.) [6, Т. 1, с. 26] з терміносистеми малярства переходить у літературознавчу терміносистему і отримує літературознавче терміне значення. Унаслідок впливу нового середовища актуалізовано новий генологічний термін («Підкреслено кольористичний образок інколи називали аквареллю» [2, Кн. 1, с. 92]). Інший приклад дає підстави для спостереження за порівняльним

контекстом ТО у малярстві і в літературознавстві «Українська проза як правило рідко буває «прозовою», кохаючись у квітчасто-експресивнім стилі. Якщо порівняти її стиль з мовою малярства, то це або сонячновеселкові акварелі, або барвнорішні багаті олійні картини» [2, Кн. 2, с. 62]. Вчений детально актуалізує на сторінках наукового тексту процес творення термінового значення в межах поетикального контексту («Жанр літературної акварелі полягає, як нам здається, не тільки в барвистості зображення, не тільки в тому, що в новелі «На камені» на одній сторінці можна нарахувати двадцять кольорових епітетів, а й у композиції, у цілісному сприйманні людини й природи, характерному для сучасного Коцюбинського малярства, у настроєвій єдності між людиною і природою, у пропорціях тексту, відведеного на змалювання тла дії» [2, Кн.2, с. 75]). Художнє порівняння є в основі механізму зміни термінового значення і переходу ТО з однієї терміносистеми до іншої. Унаслідок цього переходу зберігається лексичне значення першої (малярської) ТО, яке стає своєрідним натяком на первісну терміносистему. В цьому, можливо, приховано сутнісний ефект такого процесу – вчений досягає розширення образного сприймання ТО у непрямий спосіб.

Висновки і пропозиції. У процесі аналізу наукового доробку І. Денисюка можна окреслити явище нагромадження нелітературознавчих ТО, яке вчений використовує у літературознавчому терміновому полі і явище метафоризації нелітературознавчих ТО. Вплив на метафоризацію нелітературознавчої ТО має контекст, нова функція словоодиниці, ступінь втрати термінового значення і вплив образної мови. Є перспектива для предметного вивчення явища спільного функціонування різних терміносистем (або функціонування однієї ТО у контексті сприймання різних терміносистем).

Аналіз наукових текстів І. Денисюка дає підстави для висновку про існування певної проблеми при визначенні частотності слововживання нелітературознавчих ТО і, особливо, встановлення їх термінового значення. Частина ТО зберігають своє терміне значення, частина ТО частково втрачають це значення, частина – переходить у літературознавчу терміносистему, набувають при цьому ознак іншої ТО і зберігають при цьому лише лексичне значення, яке у контексті літературознавчого наукового погляду здобуває інші функції. Причини такої ситуації – у використанні ТО з різних сфер людської діяльності, «нерівномірність» втрати чи збереження термінового значення таких ТО під впливом образної мови.

Наука потребує розробки інструментарію, який би давав дослідникові чіткі категоріальні засоби, з допомогою яких можна було б здійснити вимірювання повноти актуалізації термінового значення, його збереження залежно від функціонального навантаження чи втрати у певному контексті.

Список літератури:

1. Баган Ж., Таранова Е. Н. Функционирование терминологии в языке науки и техники // Научная мысль Кавказа. – 2009. – № 3. – С. 119.
2. Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 томах, 4 книгах. – Львів: [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. – Т. 1: Літературознавчі дослідження. – Книга 1. – 432 с.
3. Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 томах, 4 книгах. – Львів: [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. – Т. 2: Франкознавчі дослідження. – 528 с.
4. Денисюк І. О. Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 томах, 4 книгах. – Львів: [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. – Т. 3: Фольклористичні дослідження. – 404 с.
5. Деркач Т. «Чужий» термін у сучасній літературознавчій метафорі // Культура слова: Вип. 65, 2005. – С. 72-75.
6. Словник української мови, тт. 1-11, Київ: «Наукова думка», 1970-1980.

7. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
8. <http://uk.wikipedia.org/wiki>

Крохмальна Г.И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НЕЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Аннотация

В статье рассмотрены некоторые закономерности функционирования нелитературоведческих ТО в литературоведческих текстах. Автор реализовал попытку очертить терминологичность нелитературоведческих терминов, терминные функции таких ТО в рамках литературоведческого контекста, оценить влияние образной среды, возникающее вследствие актуализации разностороннего исследования явлений эстетики в литературоведческом дискурсе.

Ключевые слова. термин, литературоведческий текст, литературоведческие ТО, нелитературоведческие ТО, терминное значение, детерминализация.

Krokhmalna H.I.

Ivan Franko National University of Lviv

THE PECULIARITIES OF NON-LITERARY TERMS FUNCTIONING IN LITERARY TEXTS

Summary

The article deals with the patterns of non-literary terms functioning in literary texts. An attempt was made to outline terminology of non-literary terms, term functions of terms within literary context. The effect of figurative environment which occurs under the influence of updating the many-sided study of the phenomena of aesthetics in literary discourse was analyzed.

Keywords: term, literary text, literary terms, non-literary terms, term meaning, determinology.

УДК 821.112.2Д-3.09

IDENTITÄTSSUCHE IN DEN ERSTEN WERKEN VON P. NIZON

Kucher Z.I.

Cherkasy State Technological University

This article investigates the problem of the search of self-identity and escapist motif in early works of Paul Nizon – one of the most vivid representatives of Swiss writers of the «new generation». The article deals with a novel «Canto», whose main character falls into existential crisis and tries to solve the problem of his identity and realize the perfection of his essence. Nevertheless, he can act only through the escape in its variety of manifestations: from himself, people around him from the surrounding, the reality, which is free from laws and sense.

Keywords: labyrinth, identity, «new generation», existential.

Zu Beginn der 1960er Jahre meldete sich in der Schweiz eine Reihe von jungen Schriftstellern zum Wort (Paul Nizon, Peter Bichsel, Kurt Marti, Jürg Federspiel, Hugo Lötscher, Otto F. Walter). Ihr Schaffen stand zweifellos unter dem Eindruck der Avantgarde von den weltberühmten deutschsprachigen Autoren M. Frisch und F. Dürrenmatt, die zuerst als Outsider, dann als Stimmführer den Bruch mit der kulturellen Tradition vorbereitet haben.

Der Wandel von der konservativen Traditionsgesellschaft zur modernen Konsumgesellschaft brachte in den 1960er Jahren einerseits materiellen Wohlstand und andererseits eine Bewusstseinskrise infolge der Veränderung oder des Verschwindens traditioneller Normen der nationalen Identität. Für viele schweizerische Autoren der neuen Generation war es schwer sich in die bürgerliche Gesellschaft äußerlich

zu integrieren. Doch innerlich mussten sie diese ursprünglich so sehr ersehnte Integration immer stärker als Gefängnis empfunden haben.

Freilich hat die Literatur als Seismogramm der Veränderungen inneren und äußeren Wirklichkeiten dies früh zum Ausdruck gebracht, während anderorts die Widersprüche zwischen Traditionsbewusstsein und Verunsicherung sich laufend verstärken und, je nach ideologischem Standort, zu gegensätzlichen Konsequenzen der Anpassung oder der Widerstandes gegen die Trends der Entwicklung führen.

Die schweizerischen Autoren der neuen Generation fühlten das Missverhältnis und den fragmentarischen Zustand des Daseins, die instabile Menschenstellung in der modernen Welt und die Entfremdung der einzelnen Person. Diese Faktoren beeinflussten das Weltbild und die Auffassung der Menschenprob-